

*De Invloed van Sociale Angstsymptomen en Gepest worden op de
Algemene Identiteitsontwikkeling bij Jongens en Meisjes in de vroege Adolescentie*

Universiteit Utrecht

Master Orthopedagogiek

Cursus: Masterthesis (Cursuscode:200500130)

Werkveld: Jeugdzorg

Student: S. Rezakhani-Salayi (3964418)

Thesisbegeleiders: dr. Q. A. W. Raaijmakers & dr. S.A.M. Wijsbroek

Tweede beoordelaar: C.J. van Lissa

Datum: 22-06-2015

Voorwoord

Hierbij wil ik graag dr. S.A.M. Wijsbroek en dr. Q.A.W. Raaijmakers, docenten van Universiteit Utrecht, bedanken voor de begeleiding en de gerichte feedback. Dit is als zeer prettig ervaren. Daarnaast gaat mijn dank uit naar C.J. van Lissa voor het verzorgen van feedback als tweede beoordelaar. Ook gaat mijn dank ook uit naar de basisscholen, middelbare scholen en de participanten die hebben deelgenomen aan het huidige onderzoek. Ten slotte wil ik graag mijn man, mr. N.A. Rezakhani, bedanken voor het controleren, nakijken en verzorgen van feedback op mijn masterthesis.

Abstract

Background In this longitudinal study, the effects of social anxiety and peer victimization on the development of identity in the early adolescence has been researched. The sex is regarded as moderator. **Method** The sample in this study consists of 310 adolescents, 132 boys (43%) and 177 girls (57%), aged 11 to 14 ($M_{\text{age}}=12.79$, $SD=.65$) from different regions of the Netherlands and various degrees of education, who filled in reflexive questionnaires at two different moments of measurement. The adolescents are from different primary and secondary schools in the Netherlands in the eighth grade, the first year of the Hoger Algemeen Voortgezet onderwijs [HAVO], Voorbereidend Wetenschappelijk onderwijs [VWO] and Gymnasium. Social anxiety is measured by using the Dutch version of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders [SCARED-NL]. To measure the identity integration of adolescents the Spatial Continuity of Identity Questionnaire [SCIQ] is used. Peer victimization is measured by using the Revised Olweus Bully / Victim Questionnaire [ROBVQ]. The data is analyzed by using two hierarchical regression analyses. **Result** Results from this current study concludes that social anxiety and peer victimization has no effect on the development of identity in the early adolescence. Social anxiety and peer victimization, however, do have a negative effect on identity. This current study also highlights that gender does not have a moderating influence on the effect of social anxiety and being bullied on the development of identity in early adolescence. This means that sex has no moderating effect on the effect of social anxiety on identity development and peer victimization on identity development. Influences of these two independent variables are the same for boys and for girls.

Keywords: identity, school, victimization, social anxiety, sex, adolescents

Samenvatting

Achtergrond Huidig longitudinaal onderzoek richt zich op het effect van sociale angstsymptomen en het effect van gepest worden op de ontwikkeling van algemene identiteit in de vroege adolescentie, met mogelijke moderatie door sekse. **Methode** Dit onderzoek bestaat uit 310 respondenten, in de leeftijdscategorie van 11 tot en met 14 jaar ($M_{\text{leeftijd}}=12.79$, $SD=.65$), waarvan 133 jongens (43%) en 177 meisjes (57%). Zij hebben op twee meetmomenten zelfrapportagevragenlijsten ingevuld. De participanten komen van verschillende basis- en middelbare scholen in Nederland uit groep acht, de eerste klas van het Hoger Algemeen Voortgezet onderwijs [HAVO], het Voorbereidend Wetenschappelijk onderwijs [VWO] en het Gymnasium. Sociale angst is gemeten met de Nederlandse versie van de Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders [SCARED-NL]. Gepest worden is gemeten met de Revised Olweus Bully / Victim Questionnaire [ROBVQ]. Voor het meten van algemene identiteitsontwikkeling van adolescenten is de Spatial Continuity of Identity Questionnaire [SCIQ] gebruikt. De gegevens zijn geanalyseerd met behulp van twee hiërarchische regressieanalyses. **Resultaten** Uit de analyses van huidig onderzoek is naar voren gekomen dat sociale angstsymptomen en gepest worden, geheel tegen de verwachtingen in, geen effect hebben op de ontwikkeling van algemene identiteit in de vroege adolescentie. Sociale angst en gepest worden hebben echter wel een negatief effect op identiteit. Verder blijkt dat sekse geen modererende invloed heeft op het effect van sociale angst en het effect van gepest worden op de ontwikkeling van identiteit in de vroege adolescentie. De invloed van deze twee onafhankelijke variabelen is dus hetzelfde voor jongens en voor meisjes.

Trefwoorden: identiteit, school, gepest worden, sociale angst, sekse, adolescenten

Inleiding

In dit onderzoek wordt het effect van sociale angstsymptomen en het effect van gepest worden op de ontwikkeling van algemene identiteit van vroege adolescenten onderzocht. Tevens wordt onderzocht of er sprake is van een modererende invloed van seks.

In de adolescentie staat het vormen van een persoonlijke identiteit centraal en wordt het beschouwd als een van de belangrijkste taken (Santrock, 2008; Meeus, 2011). Tijdens deze periode zijn adolescenten extra gevoelig voor het ontwikkelen van internaliserende problematiek zoals symptomen van sociale angst (Flanagan, Stephen, & Bierman, 2008; Van Oort, Greaves-Lort, Verhulst, Ormel, & Huizink, 2009). Over het effect van gepest worden op de algemene identiteit van vroege adolescenten is niet veel bekend, maar het kan zijn dat adolescenten die gepest worden moeite hebben om een persoonlijk relevante schoolidentiteit te uiten. Dit kan de integratie met andere domein-specifieke identiteiten in gevaar brengen (Van Hoof et al., 2008). Daarnaast wordt in dit onderzoek de invloed van sekse op het effect van sociale angstsymptomen en gepest worden op algemene identiteit van vroege adolescenten onderzocht. Aangezien weinig inzicht bestaat in de factoren die van invloed zijn op het effect van sociale angstsymptomen en het effect van gepest worden op algemene identiteitsontwikkeling, is het relevant om de modererende invloed van sekse te onderzoeken.

Algemene identiteitsontwikkeling

Een van de grondleggers van identiteitsontwikkeling, Erikson, omschrijft de ontwikkeling van een samenhangend en georganiseerd gevoel van identiteit als een belangrijke taak in de adolescentie (Erikson 1968, Santrock, 2008). Erikson beschrijft deze psychosociale ontwikkeling aan de hand van acht ontwikkelingsfasen van de mens. Vijf fasen hebben betrekking op de geboorte tot en met de adolescentie. Erikson stelt dat de mate van succes waarmee een fase wordt afgesloten, bepalend is voor de manier waarop de volgende fase wordt doorlopen.

Een andere bekende theorie, de identiteitsstadia van Marcia (1980), deelt mensen in op basis van de mate waarin ze geëxperimenteerd hebben met hun identiteit en een keuze hebben kunnen maken voor één coherente en stabiele identiteit. Het maken van deze keuze is belangrijk voor de ontwikkeling naar volwassenheid (Coleman, Herzberg, & Morris, 1977; Erikson, 1968; Marcia, 1980) en kan leiden tot verwarring over de huidige en toekomstige rol van de adolescent (Erikson, 1963).

Van Hoof en Raaijmakers (2002) beschrijven de identiteitsontwikkeling als een continu proces wat zich voor het eerst openbaart in de adolescentie. Hierbij wordt

temporeel-spatieële continuïteit als centraal kenmerk van een stabiele identiteitsontwikkeling beschreven. Dit houdt in dat een persoon het gevoel heeft dezelfde persoon te zijn, ongeacht tijd en context. Algemene identiteit wordt door van Hoof en Raaijmakers (2002) beschreven als een overkoepelende identiteit. Een persoon kan zich in verschillende contexten anders voordoen, ook wel de contextspecifieke identiteit genoemd. Verticale integratie, wat de mate van samenhang tussen de algemene identiteit en contextspecifieke identiteit weergeeft, is hierbij een belangrijk proces. Wanneer de mate van verticale integratie groot is, zullen de contextspecifieke identiteiten meer samenhangen met de algemene identiteit en hiermee een stabiele algemene identiteit vormen. De mate van identiteitsontwikkeling blijkt een positieve samenhang te hebben met het gevoel van welbevinden bij adolescenten (Van Hoof & Raaijmakers, 2002). In dit onderzoek zal het begrip algemene identiteit worden gebruikt. Daarnaast wordt ook het concept zelfwaardering dat dicht bij identiteit ligt, nader toegelicht. Zelfwaardering is de mate waarin iemand tevreden is met zichzelf als persoon (Jankauskiene, Kardelis, Sukys, & Kardiene, 2008).

Symptomen van sociale angst

Sociale angstsymptomen vallen onder de sociale-angststoornis. Een sociale angststoornis ontstaat meestal in de vroege tot midden adolescentie (10-16 jaar) en blijft vaak aanwezig tot in de volwassenheid (Cunha, Gouveia & Céu Salvador, 2008; Garcia-Lopez et al., 2008; Ranta et al., 2007). Symptomen die worden gezien bij adolescenten met sociale angst zijn onder meer sociale spanning en vermijding, treurige stemming, neuroticisme, introversie, depressie en eenzaamheid. Gevolgtrekking in het dagelijks leven van adolescenten is verhoogde mate van bang zijn voor mogelijk falen of kritiek. Dit kan leiden tot vermijgend gedrag en mogelijk depressie (Beidel et al., 2007). Onderzoek van Rao en collega's (2007) toont dat adolescenten met veel sociaal vermijdingsgedrag, als gevolg van sociale angst, minder vriendschappen aangaan en een sterker gevoel van sociale isolatie ontwikkelen. Dit leidt ertoe dat adolescenten over minder sociale vaardigheden beschikken (Arnett, 2009; Beidel et al., 2007; Wenar & Kerig, 2009).

De prevalentie van sociale angstsymptomen onder adolescenten ligt volgens Essau, Conrath en Petermann (1999) en Treffers (2002) op ongeveer een of twee procent, terwijl dit volgens Beidel en collega's (2006) op ongeveer vijf tot zestien procent ligt. Dit verschil kan onder andere worden verklaard doordat internaliserende symptomen moeilijk te onderkennen zijn (Wijsbroek, Hale, Raaijmakers & Muris 2005). Daarnaast zijn met name adolescenten tijdens de periode van identiteitsontwikkeling gevoelig voor het ontwikkelen van symptomen

van angststoornissen (van Oort, Geaves-Lord, Ormel, Verhulst, & Huizink, 2009). Sociale angststoornissen zijn daarmee één van de meest voorkomende angststoornissen bij adolescenten (Dalrymple, Herbert, & Gaudiano, 2007; Garcia-Lopez, Ingles, & Garcia-Fernandez, 2008).

Gepest worden

Gepest worden wil zeggen dat iemand herhaaldelijk en voor langere periode wordt blootgesteld aan agressief gedrag van anderen, wat kan leiden tot stressvolle en gevaarlijke situaties (Silverman, La Greca, & Wassterin, 1995). Onderzoek van Fekkes, Pijpers en Verloove-Vanhorick (2005), onder 2.766 leerlingen van Nederlandse basisscholen toont aan dat het aantal leerlingen die op school gepest worden hoog is. Meer dan 16% van de leerlingen tussen de 9 en 11 jaar geeft aan regelmatig gepest te worden. Bij twee-derde van deze gepeste leerlingen komt dit minimaal een keer per week voor.

Gepest worden kan invloed hebben op het gedrag en het psychische welzijn van adolescenten (Ghoul, Niwa & Boxer, 2013). Olweus (1991) beschrijft een typisch slachtoffer als een kind dat stiller en meer sociaal teruggetrokken is dan andere kinderen, minder vrienden heeft in de klas, en zich vaak verlaten of geïsoleerd voelt. In de vroege adolescentieperiode wordt meer belang gehecht aan omgang met leeftijdsgenoten en bestaat een verhoogde kans om gepest te worden (Prinstein & Cillessen, 2003; Erath, Flanagan, & Bierman, 2008).

Sociale angst en identiteitsontwikkeling

Adolescenten met een hogere mate van angst hebben moeite om keuzes te maken en blijven stagneren in de fase van exploreren (het zoeken naar meerdere mogelijkheden en alternatieven). Angstontwikkeling kan in relatie worden gebracht met het niet slagen en het vormen van een optimale identiteitsontwikkeling (Crocetti, Klimstra, Keijsers, Hale, & Meeus, 2009). Daarnaast hebben adolescenten met sociale angstsymptomen door gebrekkige sociale vaardigheden, vaak moeite met het interpreteren van sociale situaties (Arnett, 2009). Het verkeerd interpreteren van sociale situaties kan vervolgens leiden tot verstoringen in de identiteitsontwikkeling (Miers, Blöte, De Rooij, Blokhorst, & Westenberg, 2012). Recent empirisch onderzoek toont aan dat identiteitsconflicten meer aanwezig zijn bij adolescenten met dan bij adolescenten zonder een sociale angststoornis (Gültekin & Dereboy, 2011).

In dit longitudinaal onderzoek wordt het effect van sociale angstsymptomen op de identiteitsontwikkeling onderzocht. Er is voor sociale angstsymptomen gekozen vanwege het

grote effect op het sociale leven van een adolescent (Beidel et al., 2007; Van Zalk, Van Zalk, Kerr, & Stattin, 2011), en omdat sociale angststoornissen tot één van de meest voorkomende angststoornissen bij adolescenten behoren (Dalrymple et al., 2007; Garcia-Lopez et al., 2008). In tegenstelling tot andere angstsymptomen nemen sociale angstsymptomen toe in de adolescentie (Mancini et al., 2005; Wijsbroek et al., 2005).

Gepest worden en algemene identiteitsontwikkeling

Ook over effect van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling van vroege adolescenten is weinig onderzoek bekend. Van Hoof en collega's (2008) beschrijven dat adolescenten die gepest worden, moeite kunnen hebben om een persoonlijk relevante schoolidentiteit te uiten. Dit kan de integratie met andere domein-specifieke identiteiten in gevaar brengen.

Verder is er weinig onderzoek bekend over het effect van gepest worden op de identiteitsontwikkeling van adolescenten. Er is wel onderzoek gedaan naar de relatie tussen gepest worden en zelfwaardering, een concept dat zoals eerder gezegd dicht bij identiteit ligt. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat kinderen die gepest worden een lagere zelfwaardering hebben (Graham & Bellmore, 2007; Hawker & Boulton, 2000; Scholte Engels, Haselager, & De Kemp, 2004).

Sociale angstsymptomen, algemene identiteitsontwikkeling en sekse

Er is niet veel bekend over de modererende invloed van sekse op het effect van sociale angstsymptomen op de algemene identiteitsontwikkeling. Wel blijkt uit het onderzoek van Crocetti en collega's (2009) dat meisjes vaker met algemene angststoornissen kampen én meer problemen hebben op het gebied van identiteitsformatie dan jongens. Jongens en meisjes ervaren sociale angst doorgaans wel op dezelfde 'kwetsbare' manier waarbij de symptomen overeenkomen (Essau, Conradt en Petermann, 1999). Meisjes hebben echter een hoger risico op het ontwikkelen van angstsymptomen en worden daarnaast vaker gediagnosticeerd met een angststoornis (Wijsbroek et al., 2005; Hale et al., 2008; Corcetti et al., 2009). Dit blijkt ook uit de verhouding in prevalentie van sociale angst; 2,5 (meisjes) staat tot 1 (jongens) (Ranta et al., 2007; Wicks-Nelson & Israel, 2009).

Onderzoek naar de algemene identiteitsontwikkeling tussen jongens en meisjes laat zien dat meisjes tijdens de vroege adolescentie hun identiteit ontplooiën waardoor de kans aanwezig is dat zij potentiële sociale angstsymptomen ontwikkelen (Chaplin et al., 2009; Gren-Landell et al., 2009). Jongens bereiken de vroege adolescentiefase later, maar dit wordt

weer gelijk getrokken in de late adolescentie. Zowel bij jongens als meisjes blijkt exploratie, in de fase van algemene identiteitsontwikkeling vooral plaats te vinden tijdens de midden- en late adolescentie. Bovendien blijkt dat meisjes, in tegenstelling tot jongens doorgaans minder vaak exploreren in dit ontwikkelingsstadium. Een verklaring hiervoor is dat meisjes de voorkeur geven aan het houden en onderhouden van sociale contacten die zij al zijn aangegaan (Klimstra, Hale, Raaijmakers, Branje & Meeus, 2010). Extreem sociale angsten bij adolescente meisjes kunnen het onderhouden van sociale contacten, het sociaal functioneren en sociale ondersteuning dermate ondermijnen dat sociale isolatie kan optreden (Rapee & Spence, 2004).

Gepest worden, algemene identiteitsontwikkeling en sekse

Tot heden is geen onderzoek geweest naar het hoofdeffect van sekse op het effect van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling in de vroege adolescentie. Onderzoek naar de relatie tussen gepest worden en zelfwaardering beschrijft dat kinderen die gepest worden een lagere zelfwaardering hebben (Graham & Bellmore, 2007; Hawker & Boulton, 2000; Scholte et al., 2004). Dit verband is voor meisjes sterker dan voor jongens (Grills & Ollendick, 2002). Het aantal jongens en meisjes in Nederland die gepest worden, is gelijk volgens het onderzoek van Fekkes et al. (2005) en Prinstein, Boergers en Vernberg (2001). Het onderzoek van Coleman en Byrd (2003) en Juvonen, Graham en Schuster (2003) spreekt deze bevinding tegen. Dit onderzoek toont dat jongens vaker gepest worden dan meisjes. Hier is dus geen eenduidigheid over. Omdat er geen onderzoek is gedaan naar de modererende invloed van sekse op het effect van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling, is onderzoek hiernaar van groot belang. De moderator zal exploratief onderzocht worden.

Huidig onderzoek

Huidig longitudinaal onderzoek is erop gericht om meer zicht te krijgen in het effect van sociale angstsymptomen en het effect van gepest worden op de identiteitsontwikkeling in de vroege adolescentie, met mogelijke moderatie van sekse.

Het onderzoek richt zich op de vraag wat het effect is van sociale angstsymptomen op de algemene identiteitsontwikkeling bij adolescenten in de vroege adolescentie. De hypothese betreffende deze onderzoeksvraag is dat sociale angstsymptomen een negatief effect hebben op de algemene identiteitsontwikkeling. Empirisch onderzoek indiceert namelijk dat identiteitsconflicten meer aanwezig zijn bij adolescenten met dan bij adolescenten zonder een sociale angststoornis (Gültekin & Dereboy, 2011).

Vraag 2 betreft de vraag wat het effect is van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling bij adolescenten in de vroege adolescentie. Onderzoek van Van Hoof en collega's (2008) wijst uit dat gepest worden van invloed is op de persoonlijke identiteit. Verwacht wordt dat er een negatief effect is van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling. Verscheidene onderzoeken wijzen uit dat kinderen die gepest worden een lagere zelfwaardering hebben (Graham & Bellmore, 2007; Hawker & Boulton, 2000; Scholte et al., 2004).

De derde onderzoeksvraag is of het effect van sociale angstsymptomen op de algemene identiteitsontwikkeling gemodereerd wordt door sekse. Ten slotte de vierde onderzoeksvraag is of het effect van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling gemodereerd wordt door sekse. Sekse is niet eerder in empirisch onderzoek als moderator opgenomen binnen het effect van sociale angstsymptomen en het effect van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling. De moderator zal exploratief onderzocht worden.

Methode

Procedure

In het huidig onderzoek wordt het effect van sociale angstsymptomen en het effect van gepest worden op de identiteitsontwikkeling in de vroege adolescentie onderzocht, met mogelijke moderatie van sekse. Bij een selecte steekproef van scholen in Nederland is tweemaal een vragenlijst afgenomen (half november 2014 en half maart 2015). Voor het onderzoek zijn 332 participanten benaderd. Op meetmoment 1 bestond de steekproef uit 332 participanten en op meetmoment 2 uit 310 participanten. Binnen dit onderzoek is dus een uitval van 22 participanten. Na koppeling van de vragenlijsten in het databestand bleven nog 310 participanten over die op beide meetmomenten een vragenlijst hebben ingevuld. Voor het uitvoeren van de statistische analyses is gebruikt gemaakt van SPSS versie 22.0 (Field, 2013).

Steekproef

Deze selecte steekproef van 310 participanten, richt zich uitsluitend op kinderen uit groep acht en eerstejaarsleerlingen van de middelbare school. De onderzoeksteekproef bestaat uit 160 leerlingen (51,6%) uit groep acht en 148 leerlingen (47,7%) uit de eerste klas van het Hoger Algemeen Voortgezet onderwijs [HAVO], het Voorbereidend Wetenschappelijk onderwijs [VWO] en het Gymnasium. De leerlingen zijn tussen de 11 en 14 jaar oud, met een gemiddelde leeftijd van 12,79 jaar ($SD = .69$). De onderzoeksteekproef bestaat uit 177 meisjes (57,1%) en 133 jongens (42,98%).

Attritie analyse

Om te analyseren of er een verschil is tussen de groep uitvallers (N= 22) en de participanten die op beide meetmomenten hebben deelgenomen (N= 310), is een onafhankelijke T-test en een Chi-kwadraattest uitgevoerd voor de modelvariabelen en de achtergrondvariabelen. De onafhankelijke T-test is uitgevoerd voor de variabelen met een continue waarde en de Chi-kwadraattest voor de variabelen met een categorische waarde. Voor de modelvariabelen zijn geen significante verschillen gevonden tussen de steekproef (N=310) en de uitvallers (N=22), identiteit T1 ($t(330)=.79, p =.43$), gepest worden ($t(317) =.516, p =.606$) en sociale angst ($t(330) = -2.46, p =.806$). Er is geen significant verschil tussen de steekproef (N=310) en de uitvallers (N=47) op de achtergrondvariabele sekse ($\chi^2(1, N=310) =.07, p =.799$). De verschillen voor de achtergrondvariabele sekse $\phi =.07$ is niet significant. Op grond van deze resultaten is er geen reden om aan te nemen dat de uitvallers de resultaten vervormd hebben.

Meetinstrument

Algemene identiteit. Voor het meten van identiteit van adolescenten is de Spatial Continuity of Identity Questionnaire [SCIQ] gebruikt (SCIQ: van Hoof en Raaijmakers, 2002). De SCIQ bestaat uit 80 items en meet de algemene identiteit en identiteit in drie verschillende contexten. Voor dit onderzoek zijn alleen de vragen van de algemene identiteit gebruikt welke bestaan uit twintig items. Algemene identiteit verwijst naar het meer of minder positieve beeld dat iemand van zichzelf heeft. Een aantal vragen die in dit meetinstrument voorkomen zijn: ‘Ik ben behulpzaam’ of ‘ik ben slecht in de dingen die ik moet doen’. Er is gebruik gemaakt van een zevenpuntsschaal van -3 (zo ben ik helemaal niet) tot 3 (zo ben ik helemaal). De gemiddelde score over de twintig items is gebruikt in de analyses, waarbij een hoge score wijst op een positieve algemene identiteit. Uit onderzoek blijkt dat de SCIQ een relatief goed meetinstrument is om de identiteit bij adolescenten te meten (van Hoof & Raaijmakers, 2002). In het huidige onderzoek is de betrouwbaarheid van de score op de schaal algemene identiteit op meetmoment 1 $\alpha =.78$ en op meetmoment 2 $\alpha =.82$.

Sociale angst. De Screen for Child Anxiety-Related Emotional Disorders (SCARED, Birmaher et al., 1997) is een zelfrapportagevragenlijst waarbij door middel van 38 items de symptomen van vijf verschillende gebieden van angstsymptomen bij adolescenten worden gemeten waaronder sociale angst. Voor het meten van sociale angstsymptomen is de subschaal ‘symptomen van sociale fobie’ gebruikt. Een voorbeelditem is: ‘ik vind het moeilijk om met mensen te praten die ik niet ken’. Adolescenten kunnen kiezen uit drie antwoordalternatieven (0 = bijna nooit, 1 = soms en 2 = vaak).

Onderzoek van Hal en collega's (2005) bevestigt en ondersteunt de goede bruikbaarheid, betrouwbaarheid en validiteit van de SCARED. De subschaal sociale fobie bestaat uit 4 items en had in het onderzoek van Hale en collega's (2005) een goede interne consistentie ($\alpha = .82$). In het huidige onderzoek heeft de subschaal ook een hoge betrouwbaarheid ($\alpha = .77$). Er wordt gebruikt gemaakt van de gemiddelde score over de 38 items. Hale, Raaijmakers, Muris en Meeus (2005) beschrijven een goede validiteit van de SCARED. De betrouwbaarheid van de score op de schaal angst op meetmoment 1 $\alpha = .77$ en meetmoment 2 was $\alpha = .78$.

Om pestgedrag te meten is de Olweus Bully/Victim Questionnaire [OBVQ] gebruikt (Olweus, 1996). De vragenlijst voor het meten van gepest worden bevat 24 items. De adolescenten geven bij deze lijst aan in hoeverre zij in hun dagelijkse situatie te maken hebben met verschillende vormen van gepest worden (voorbeelditem: 'andere kinderen hebben mij op een gemene manier geplaagd'). De adolescenten geven op een vijfpuntsschaal, van 'nooit' tot 'vaker per week' aan in welke mate zij met het omschreven pestgedrag worden geconfronteerd in hun situatie. Uit het onderzoek van KyriaKides, Kalogirou en Lindsay (2006) komt naar voren dat de betrouwbaarheid van deze subschaal van de OBVQ hoog is ($\alpha = .80$).

In het huidige onderzoek is de betrouwbaarheid van de score op de schaal gepest worden op meetmoment 1 $\alpha = .92$ en op meetmoment 2 $\alpha = .91$.

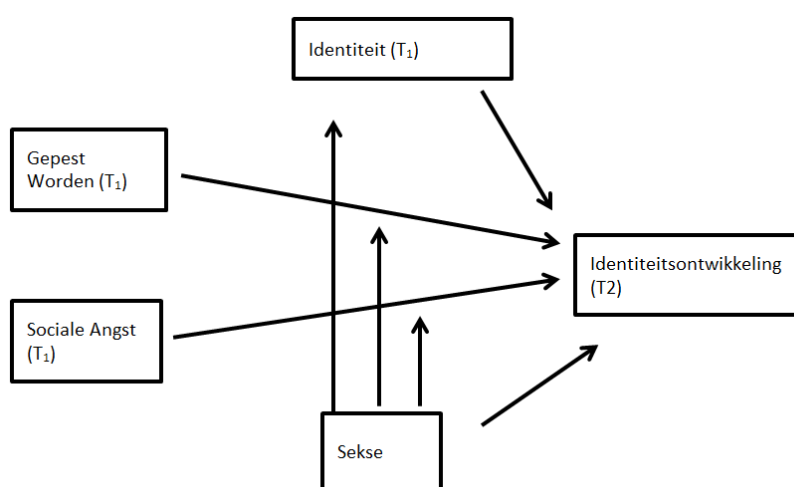
Analyseplan

Om te onderzoeken of er een effect is van sociale angstsymptomen en gepest worden op de identiteitsontwikkeling met mogelijke moderatie door sekse, wordt gebruik gemaakt van een hiërarchische lineaire regressieanalyse waar identiteit gemeten op T1 (hierna: T1) als covariaat is meegenomen (figuur 1). Dezelfde soort analyse wordt toegepast om te onderzoeken of er een effect is van sociale angstsymptomen en gepest worden op de identiteit met mogelijke moderatie door sekse (figuur 2). Bij deze analyses zijn sociale angstsymptomen en gepest worden de onafhankelijke variabelen en algemene identiteit((s)ontwikkeling) de afhankelijke variabele (figuur 1). Om de regressieanalyses uit te voeren worden dummy variabelen gemaakt van de variabele sekse (0=jongen, 1=meisje). De waarden van sociale angstsymptomen, gepest worden en de moderator sekse worden gecentreerd.

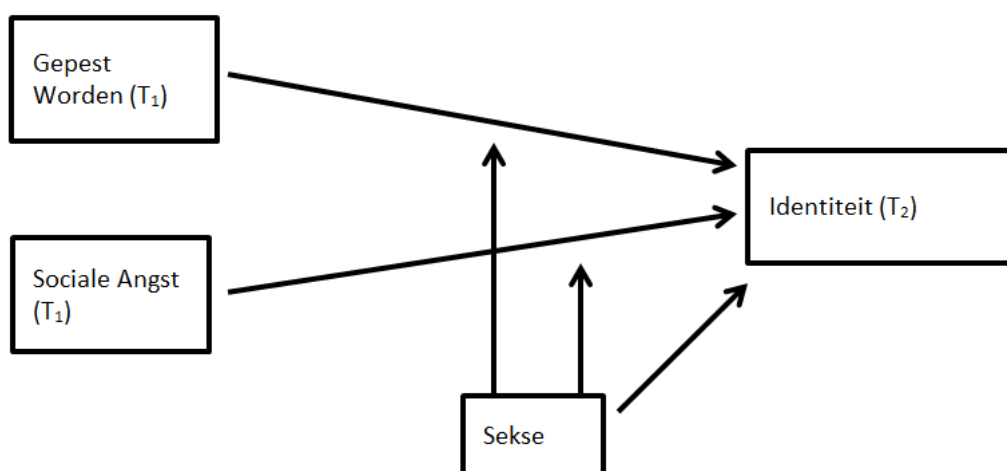
Binnen deze analyses worden vier sub-modellen geanalyseerd (tabel 3). In het eerste model van de reeks wordt het hoofdeffect van de covariaat identiteit (T1), toegevoegd. In het tweede model worden de hoofdeffecten van de gecentreerde waarden, sociale

angstsymptomen en gepest worden, toegevoegd. In model drie wordt het hoofdeffect van de gecentreerde moderator, sekse, toegevoegd. In het vierde model wordt het interactie-effect van sekse met sociale angst en sekse met gepest worden, toegevoegd.

Aan de hand van een tweede hiërarchische regressieanalyse (tabel 4) wordt onderzocht of het effect van sociale angst, gepest worden op algemene identiteit gemodereerd wordt door sekse. In het eerste model van de reeks worden de hoofdeffecten van de gecentreerde waarden, sociale angstsymptomen en gepest worden, toegevoegd. In model twee wordt het hoofdeffect van de gecentreerde moderator, sekse, toegevoegd. In het derde model wordt het interactie-effect van sekse met sociale angst en sekse met gepest worden toegevoegd.

Figuur 1: Invloed van Gepest worden en Sociale Angst op identiteitsontwikkeling met sekse als moderator bij de samenhang van gepest worden en identiteitsontwikkeling

Figuur 2: Invloed van Gepest worden en Sociale Angst op identiteit met sekse als moderator bij de samenhang van gepest worden en identiteit gemeten op meting 2

Resultaten

De beschrijvende statistieken van alle variabelen voor de gehele steekproef zijn weergegeven in tabel 1. De correlatievariabelen zijn weergegeven in tabel 2. Tabel 2 laat zien dat er significante negatieve correlaties zijn tussen enerzijds gepest worden en identiteit (T2) ($r = -.214$) en anderzijds sociale angst en identiteit (T2) ($r = -.239$). Dit houdt in dat meer angstsymptomen en vaker gepest worden samenhangt met een adolescent die minder ontwikkeling doormaakt in de identiteit. Ook is er een significante positieve correlatie te zien tussen identiteit (T1) en identiteit (T2) ($r = .683$). Dit behelst de samenhang tussen een beter ontwikkelde identiteit met een meer ontwikkelde identiteit.

Tabel 2 laat tevens negatieve significante correlaties zien tussen identiteit (T1) en gepest worden ($r = -.247$) én tussen identiteit (T1) en sociale angst ($r = -.293$). Ofwel, hoe minder ontwikkeling de adolescent doormaakt in de identiteit, des te meer een adolescent gepest en angstiger wordt. Ook is een lichte significante positieve relatie te zien tussen sociale angst en gepest worden ($r = -.126$). Dit betekent dat hoe meer een adolescent gepest wordt, hoe angstiger de adolescent wordt.

Beschrijvende statistieken

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken voor Jongens (n=133) en Meisjes (n=177) en Totaal (N=310)

	<i>M</i>			<i>SD</i>		
	Jongens	Meisjes	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal
Gepest worden T1	.23	.33	.29	.35	.46	.41
Sociale Angst T1	1.74	1.92	1.85	.54	.52	.54
ID T1	5.45	5.28	5.35	.68	.78	.75
ID T2	5.55	5.38	5.45	.70	.78	.75

Noot: ID = Algemene Identiteit

Tabel 2

Correlaties tussen variabelen (N= 310)

	ID T2	Gepest worden T1	Sociale Angst T1	ID T1
ID T2	-			
Gepest worden T1	-.214**	-		
Sociale Angst T1	-.239**	.126*	-	
ID T1	.683**	-.247**	-.293**	-

* $p < .05$, ** $p < .01$

Noot: ID = Algemene Identiteit

Effect gepest worden, sociale angst en sekse op identiteitsontwikkeling

Door middel van een hiërarchische regressie met vier sub-modellen is onderzocht of sociale angst, gepest worden, sekse en interacties tussen sekse en sociale angst en tussen sekse en gepest worden, effect hebben op identiteitsontwikkeling.

In model 1 van tabel 3 is identiteit (T1) als covariaat meegenomen, hierdoor wordt in de hiernavolgende sub-modellen de relatieve identiteitsontwikkeling geanalyseerd. Identiteit (T1) verklaart 47% van de totale variantie in identiteit (T2). Dit percentage verklaarde variantie is groot en significant ($p < .001$).

In model 2 van tabel 3 zijn gepest worden en sociale angst op meetmoment 1 meegenomen als voorspellers van de relatieve ontwikkeling in identiteit. Deze toevoeging is niet significant ($\Delta F(2,306) = 1.038, p = .36$). Gepest worden en sociale angst hebben geen effect op de identiteitsontwikkeling.

In model 3 van tabel 3 is sekse van de respondent meegenomen. Ook deze variabele voegt niets toe aan de verklaringskracht van het model ($\Delta F(1,305) = .303, p = .59$). Dit betekent dat er geen sprake is van moderatie. De relatie tussen sociale angst en identiteitsontwikkeling en gepest worden en identiteitsontwikkeling verschilt niet significant voor jongens en meisjes.

Daarnaast blijken er ook geen significante interactie-effecten te zijn van sekse met gepest worden en sekse met sociale angst ($\Delta F(2,303) = .681, p = .51$). Dit wil zeggen dat sekse geen modererend effect heeft op het effect van sociale angst op identiteitsontwikkeling en gepest worden op identiteitsontwikkeling. De invloed van deze twee onafhankelijke variabelen is dus hetzelfde voor jongens en voor meisjes.

Tabel 3

Sociale angst, gepest worden en identiteit T2, met identiteit T1 als covariaat en sekse als moderator (N=310)

	Variabele	B	SE B	ΔR^2
Model 1	Identiteit (T1)	.68	.04	.47***
Model 2	Identiteit (T1)	.67	.04	.00
	Gepest worden	-.08	.08	
	Sociale angst	-.05	.06	
Model 3	Identiteit (T1)	.66	.04	.00
	Gepest worden	-.08	.08	
	Sociale angst	-.05	.06	
	Sekse	-.03	.06	
Model 4	Identiteit (T1)	.66	.04	.00
	Gepest worden	-.05	.14	
	Sociale angst	.02	.09	
	Sekse	-.04	.06	
	Sekse * gepest worden	-.04	.17	
	Sekse * sociale angst	-.13	.12	

*** $p < .001$

Effect gepest worden, sociale angst en sekse op identiteit

Door middel van een hiërarchische regressie met drie sub-modellen is onderzocht of sociale angst, gepest worden, sekse en interacties tussen sekse en sociale angst en tussen sekse en gepest worden effect hebben op identiteit.

In model 1 van tabel 4 zijn gepest worden en sociale angst (T1) meegenomen als voorspellers van identiteit. Deze toevoeging verklaart 9,1% van de variantie en is significant ($\Delta F(2,307)=15.4, p<.001$). Gepest worden en sociale angst hebben een negatief effect op identiteit

In model 2 van tabel 4 is sekse van de respondent meegenomen. Deze variabele voegt echter niets toe aan de verklaringskracht van het model ($\Delta F(1,306) = 1.064, p=.30$). Dit betekent dat er geen sprake is van moderatie. De relatie tussen sociale angst en identiteit en gepest worden en identiteit verschilt niet significant voor jongens en meisjes.

Daarnaast blijken er ook geen significante interactie-effecten te zijn van sekse met gepest worden en sekse met sociale angst ($\Delta F(2,304)=1.407, p=.25$). Dit wil zeggen dat sekse geen modererend effect heeft op het effect van sociale angst op identiteit en gepest worden op

identiteit. De invloed van deze twee onafhankelijke variabelen is dus hetzelfde voor jongens en voor meisjes.

Aan alle assumpties van multiële lineaire regressie zijn voldaan.

Tabel 4

Gepest worden, Sociale angst en identiteit T2 met sekse en sociale angst op identiteit T2. (N=310)

	Variabele	B	SE B	ΔR^2
Model 1	Gepest worden	-.34	.09	.09***
	Sociale angst	-.30	.08	
Model 2	Gepest worden	-.33	.10	.00
	Sociale angst	-.29	.08	
	Sekse	-.09	.08	
Model 3	Gepest worden	-.34	.18	.01
	Sociale angst	-.14	.17	
	Sekse	-.09	.08	
	Sekse * Gepest worden	.03	.22	
	Sekse * Sociale angst	-.26	.16	

*** $p < .001$

Discussie

Het doel van dit longitudinaal onderzoek is wat het effect is van sociale angst en gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling met mogelijk moderatie van sekse. De bevindingen in dit onderzoek, geheel tegen verwachtingen in, tonen aan dat de aanwezigheid van sociale angstsymptomen geen effect hebben op de algemene identiteitsontwikkeling. Op basis van eerder onderzoek werd verwacht dat er sprake zou zijn van een negatief effect (Gültekin & Dereboy, 2011; Crocetti et al., 2009; Miers et al., 2012). Een mogelijke verklaring voor deze discrepantie is dat de onderzoeksresultaten van Crocetti en collega's gebaseerd zijn op algemene angstsymptomen, terwijl de huidige onderzoeksvraag betrekking heeft op sociale angstsymptomen. Een andere mogelijke verklaring is dat bij het huidige onderzoek, vanwege de korte periode tussen de twee meetmomenten, nauwelijks sprake is geweest van verandering in identiteit (Schwartz, 2005). Mogelijk zijn veranderingen in de identiteitsontwikkeling hierdoor niet getraceerd, aangezien de identiteitsontwikkeling een ontwikkelingstaak is van de hele adolescentieperiode. De bevindingen in dit onderzoek tonen echter aan dat de aanwezigheid van sociale angstsymptomen een negatief effect hebben op de

algemene identiteit. Voortzetting van dit onderzoek is belangrijk om een beeld te krijgen van de identiteitsontwikkeling in de hele adolescentieperiode.

Wat betreft het effect van gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling bij adolescenten in de vroege adolescentie, tonen de bevindingen uit dit onderzoek aan dat gepest worden ook geen effect heeft op de algemene identiteitsontwikkeling. Dit komt niet overeen met voorgaand onderzoek waaruit bleek dat gepest worden in relatie staat met een lagere zelfwaardering (Graham & Bellmore, 2007; Scholte et al., 2004). De bevindingen in het huidige onderzoek tonen wel aan dat gepest worden een negatief effect heeft op de algemene identiteit. Mogelijke verklaring voor deze discrepantie zou kunnen dat jongeren vanwege de klassikale setting, sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. Dit kan minder betrouwbare en soms minder valide informatie opleveren (Baarda, De Goede, & Kalmijn, 2007).

Ten slotte blijkt uit dit huidige onderzoek dat sekse geen modererende invloed heeft op het effect van sociale angst en gepest worden op de ontwikkeling van identiteit in de vroege adolescentie. Er werd echter verwacht dat sprake zou zijn van een modererende invloed van sekse op het effect van sociale angstsymptomen op de identiteitsontwikkeling. Meisjes hebben over het algemeen namelijk een hoger risico op de ontwikkeling van angstsymptomen (Wijsbroek et al., 2005), waardoor zij meer problemen ervaren op het gebied van identiteitsformatie (Crocetti et al., 2009). Een mogelijke verklaring voor deze discrepantie is dat dit onderzoek geen klinische participantengroep betrof. Bij een klinische participantengroep zijn de prevalentieverschillen omtrent angstsymptomen eenduidiger dan bij een niet klinische participantengroep (Compton, Nelson, & March, 2000; Rönnlund & Karlsson, 2006).

Er is ook geen modererende invloed van sekse op het effect van gepest worden op de ontwikkeling van identiteit in de vroege adolescentie. Hoewel deze modererende invloed nog niet eerder is onderzocht, werd verwacht dat sprake zou zijn van een moderatie-effect. Een goed geïntegreerde identiteit hangt samen met een hoog niveau van subjectief welzijn (Van Hoof & Raaijmakers, 2002). Het subjectief welzijn van slachtoffers van pesten is niet hoog (Hawker & Boulton, 2000). Verklaring voor deze discrepantie zou kunnen zijn, dat in de huidige onderzoekspopulatie een zeer lage mate van slachtofferschap van pesten wordt gerapporteerd.

Limitaties

Het huidige onderzoek heeft een aantal sterke elementen. Zo zijn verschillende scholen in heel Nederland benaderd, wat de generaliseerbaarheid van de resultaten bevordert. Daarnaast kan in dit onderzoek, door de longitudinale opzet, causale uitspraken worden gedaan.

Verder heeft het huidige onderzoek ook enkele beperkingen. Ten eerste is de leeftijdsgroep in dit onderzoek beperkt tot de vroege adolescentie met een relatief korte periode van 4 maanden tussen beide meetmomenten. Aangezien de identiteitsontwikkeling een ontwikkelingstaak is van de hele adolescentieperiode, zijn veranderingen in de identiteitsontwikkeling mogelijk niet getraceerd. Dit begint rond het tiende levensjaar en eindigt rond het twintigste levensjaar (Erikson, 1968; Schwartz, 2005). Voortzetting van dit onderzoek is belangrijk om een beeld te krijgen van de identiteitsontwikkeling in de hele adolescentieperiode.

Ten tweede is sociale angst in dit onderzoek gemeten met enkel vier items. Voor een genuanceerder beeld van bijvoorbeeld de mate van sociale angst en de situaties waarin sociale angst speelt bij adolescenten in relatie tot de identiteitsontwikkeling, verdient het de aanbeveling om naast vragenlijsten, gebruik te maken van een diagnostisch interview bij ouders zoals de Anxiety Disorders Interview Schedule for Children and Parents (ADIS-C/P). Ondanks dat adolescenten zelf de belangrijkste informanten op het gebied van angststoornissen zijn (Stallings & March, 1995, zoals geciteerd in Hale et al., 2009), zou ADIS-C/P extra informatie opleveren over verschillen tussen ouders en adolescenten in de rapportage van angstsymptomen (Hale et al., 2009).

Ten derde zijn de vragenlijsten in klassikale setting ingevuld, waarbij het risico ontstaat om sociaal wenselijke antwoorden te geven. Sommige jongeren zaten dicht elkaar en sommigen hadden de tafels uit elkaar geschoven. De vragenlijsten bevatten vrij persoonlijke en gevoelige vragen en jongeren konden bij elkaar kijken. Dit kan minder betrouwbare en soms minder valide informatie opleveren (Baarda et al., 2007). Sociale wenselijkheid lijkt bij adolescenten vaker voor te komen wanneer het een klassikale onderzoeksetting betreft vergeleken met een thuis onderzoeksetting (Verstraete, Maes, & Hublet, 2008).

Tot slot zijn alleen adolescenten van de HAVO en/of het VWO/GYMNASIUM ondervraagd. De meeste adolescenten in Nederland volgen echter VMBO of lager onderwijs (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Dit maakt dat de resultaten van het huidige onderzoek mogelijk niet te generaliseren zijn naar de gehele populatie adolescenten.

Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek

Voor toekomstig onderzoek is ten eerste van belang om een langere periode dan 4 maanden tussen de twee meetmomenten, of meer dan twee meetmomenten, te hanteren.

Ten tweede is het ook aan te bevelen om naast de adolescenten, ook de ouder(s) als informanten in het onderzoek te betrekken. Daarnaast is het van belang dat toekomstig onderzoek zich meer richt op andere modererende factoren in de relatie tussen sociale angstsymptomen en identiteitsontwikkeling en de relatie tussen gepest worden en identiteitsontwikkeling. Hierbij kan gedacht worden aan het niveau van de school (Crocetti et al., 2009) en gezinskenmerken (Bosma & Kunnen, 2008). De gezins- en schoolomgeving zijn belangrijke contexten voor adolescenten waarin de identiteitsontwikkeling zich voltrekt. Mogelijk hebben deze factoren een grote invloed.

Tot slot zou het naast de internaliserende problematiek, wat voornamelijk voorkomt bij meisjes (Hale et al., 2005), interessant zijn om meer aandacht te besteden aan het effect van externaliserende problematiek op de identiteitsontwikkeling, dat meer voorkomt bij jongens (Akse, Hale, Engels, & Raaijmakers, 2004).

Conclusie

Het huidige onderzoek richtte zich op het effect van sociale angst en gepest worden op de algemene identiteitsontwikkeling in de vroege adolescentie, gemodereerd door sekse. Er werd een negatief effect gevonden van sociale angstsymptomen op algemene identiteitsontwikkeling. Verder werd een negatief effect gevonden van gepest worden op algemene identiteitsontwikkeling. Sociale angstsymptomen en gepest worden hebben echter een negatief effect op identiteit. Sekse modereert het effect van sociale angstsymptomen op algemene identiteit((s)ontwikkeling) niet. Ten slotte modereert sekse het effect van gepest worden op de algemene identiteit((s)ontwikkeling) niet. De invloed van deze twee onafhankelijke variabelen is dus hetzelfde voor jongens en voor meisjes.

Literatuur

- American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4th ed., text revision). Washington, DC: Author.
- American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.). Washington, DC: Author.
- Baarda, D. B., De Goede, M. P. M., & Kalmijn, M. (2007). *Basisboek enquêteren*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Beidel, D. C., Turner, S. M., Young, B. J., Ammerman, R. T., Sallee, F. R., & Crosby, L. (2007). Psychopathology of adolescents social phobia. *Journal of Psychopathology and Behavioural Assessments*, 29, 47-54. doi: 10.1097/00004583-199906000-00010
- Bosquet, M., & Egeland, B. (2006). The development and maintenance of anxiety symptoms from infancy through adolescence in a longitudinal sample. *Development and Psychopathology*, 18, 517-550.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag: Auteur.
- Chaplin, T. M., Gillham, J. E., & Seligman, M. E. P. (2009). Gender, anxiety, and depressive symptoms: A longitudinal study of early adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 29, 307-327.
- Coleman, J., Herzberg, J., & Morris, M. (1977). Identity in adolescence: Present and future self-concepts. *Journal of Youth Adolescence*, 6, 3-75. doi:10.1007/BF02138924
- Coleman, P. K., & Byrd, C. P. (2003). Interpersonal correlates of peer victimization among young adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 301-314. doi:0047-2891/03/0800-0301/0
- Compton, S. N., Nelson, A. H., & March, J. S. (2000). Social phobia and separation anxiety symptoms in community and clinical samples of children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 1040-1046. doi: 10.1097/00004583-200008000-00020
- Côté, J. E., & Levine, C. (1987). A Formulation of Erikson's Theory of Ego Identity Formation. *Development Review*, 7, 273-325. doi:10.1016/0273-2297(87)90015-3
- Crocetti, E., Klimstra, T., Keijsers, L., Hale, W. W., & Meeus, W. (2009). Anxiety trajectories and identity development in adolescence: A five-wave longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 839-849.

- Cunha, M., Gouveia, J. P., & do Céu Salvador, M. (2008). Social fears in adolescence: The social anxiety and avoidance scale for adolescents. *European Psychologist, 13*, 197-213. doi: 10.1027/1016-9040.13.3.197
- Dalrymple, K. L., Herbert, J. D., & Gaudiano, B. A. (2007). Onset of illness and developmental factors in social anxiety disorder: Preliminary findings from a retrospective interview. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 29*, 101-110. doi:10.1007/s10862-006-9033-x
- Erath, S. A., Flanagan, K. S., & Bierman, K. L. (2008). Early adolescent school adjustment: Associations with friendship and peer victimization. *Social Development, 17*, 853-870. doi:10.1111/j.1467-9507.2008.00458.x
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Essau, C. A., Conradt, J., & Petermann, F. (1999). Frequency and comorbidity of social phobia and social fears in adolescents. *Behaviour Research and Therapy, 37*, 831-843.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using SPSS* (4th ed.). London: SAGE.
- Flanagan, K. S., Stephen A. E., & Bierman, K. L. (2008). Unique associations between peer relations and social anxiety in early adolescence. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 37*, 759-769. doi:10.1080/15374410802359700
- Garcia-Lopez, L. J., Ingles, C. J., & Garcia-Fernandez, J. M. (2008). Exploring the relevance of gender and age differences in the assessment of social fears in adolescence. *Social Behaviour and Personality, 36*, 385-390. doi:10.2224/sbp.2008.36.3.385
- Ghoul, A., Niwa, E. Y., & Boxer, P. (2013). The role of contingent self-worth in the relation between victimization and internalizing problems in adolescents. *Journal of adolescence, 36*, 457-464. doi:10.1016/j.adolescence.2013.01.007
- Graham, S., & Bellmore, A. D. (2007). Peer victimization and mental health during early adolescence. *Theory into Practice, 46*, 138-146. doi:10.1080/00405840701233081
- Grills, A. E., & Ollendick, T. H. (2002). Peer victimization, global self-worth, and anxiety in middle school children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 31*, 59-68. doi:10.1207/S15374424JCCP3101_08
- Hale, W.W. III, Raaijmakers, Q., Muris, P., & Meeus, W. (2005). Psychometric properties of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders in the general adolescent population. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 44*, 283-290.
- Hale III, W. W., Klimstra, T. A., Wijsbroek, S. A. M., Raaijmakers, Q. A. W., Muris, P.,

- Van Hoof, A., & Meeus, W. H. J. (2009). Ontwikkelingstrajecten van angstsymptomen: Een vijfjarig prospectief onderzoek onder adolescenten uit de algemene populatie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, *51*, 21-30.
- Hawker, D. S. J., & Boulton, M. J. H. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *41*, 441-455. doi: 10.1111/1469 7610.00629
- Hoof, van A., Raaijmakers, Q. A. W., Van Beek, Y., Hale, W. W. III., & Aleva, L. (2008). A multi-mediation model on the relations of bullying, victimization, identity, and family with adolescent depressive symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, *37*, 772-782. doi:10.1007/s10964-007-9261-8
- Hoof, van A. (1997). *Identity formation in adolescence: Structural integration and guiding influences*. Ongepubliceerde doctorale dissertatie, Universiteit Utrecht, Nederland.
- Hoof, van A., & Raaijmakers, Q. A. W. (2002). The spatial integration of adolescent identity: Its relation to age, education and subjective well-being. *Scandinavian Journal of Psychology*, *43*, 201-212.
- Jankausiene, R., Kardelis, K., Sukys, S., & Kardeliene, L. (2008). Associations between school bullying and psychosocial factors. *Social Behavior and Personality*, *36*, 145-162.
- Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M.A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, *112*, 1231-1237. doi:10.1542/peds.112.6.1231
- Klimstra, T. A., Hale III, W. W., Raaijmakers, Q. A. W., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2010). Identity formation in adolescence: Change or stability. *Journal of Youth and Adolescence*, *39*, 150-162.
- Kyriakides, L., Kaloyirou, C., & Lindsay, G. (2006). An analysis of the revised Olweus bully/victim Questionnaire using the Rasch measurement model. *British Journal of Education Psychology*, *76*, 781-801. doi: 10.1348/000709905X53499
- Looze, M., de., Dorsselaer, S. van, Roos, S. de, Verdurmen, J., Stevens, G., Gommans, R., Bon-Martens, M. van, Bogt, T. ter & Voolebergh, W. (2014). 'Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland : HBSC-2013 : Health Behavior in School-aged Children'. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Mancini, C., Van Ameringen, M., Bennett, M., Patterson, B., & Watson, C. (2005). Emerging

- treatments for child and adolescent social phobia: A review. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology*, 15, 589–607. doi:10.1089/cap.2005.15.589
- Meeus, W. (2011). The study of identity formation 2000-2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21, 75-94. doi:10.1111/j.1532-
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among school children: basic facts and effects of a school based intervention program. In D. Pepler & K. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression*, 411 - 448. Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Olweus, D. (1996). The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Bergen: Mimeo, Research Center for Health Promotion (HEMIL)*.
- Oort, van F. V. A., Greaves-Lort, K., Verhulst, F. C., Ormel, J., & Huizink, A. C. (2009). The developmental course of anxiety symptoms during adolescence: The TRAILS study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, 1209-1217. doi: 10.1111/j.1469-7610.2009.02092.x
- Oort, van F.V.V., Ormel, J., & Verhulst, F.C. (2012). Angstsymptomen bij adolescenten: Bevindingen uit de TRAILS-studie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 54 (5), 463-469
- Prinstein, M.J., Boergers, J., & Vernberg, E.M. (2001) Overt and relational aggression in adolescents: Social-psychological adjustment of aggressors and victims. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30 (4), 479-491. doi:10.1207/S15374424JCCP3004_05
- Prinstein, M. J., & Cillessen, A. H. N. (2003). Forms and functions of peer aggression associated with high levels of peer status. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49, 310-342. doi:10.1353/mpq.2003.0015
- Rao, P. A., Beidel, D. C., Turner, S. M., Ammerman, R. T., Crosby, L. E., & Sallee, F. R. (2007). Social anxiety disorder in childhood and adolescence: Descriptive psychopathology. *Behaviour Research and Therapy*, 45, 1181-1191. doi: 10.1016/j.brat.2006.07.015
- Rönnlund, M., & Karlsson, E. (2006). The relation between dimensions of attachment and internalizing or externalizing problems during adolescence. *Journal of Genetic Psychology*, 167, 47-63. doi: 10.3200/GNTP.167.1.47-63
- Santrock, J. W. (2008). The self, identity, emotions, and personality. In L. Carroll (Ed.), *Adolescence* (12th ed.) (pp. 148-149). New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Scholte, R., Engels, R., Haselager, G., & De Kemp, R. (2004). Stabiliteit in pesten en gepest worden: Associaties met sociaal functioneren op de basisschool en middelbare school. *Pedagogiek*, 24, 171-186.

- Schwartz, S. J. (2005). A new identity for identity research: Recommendations for expanding and refocusing the identity literature. *Journal of Adolescent Research, 20*, 293-308.
doi:10.1177/0743558405274890
- Silverman, W. K., La Greca, A. M., & Wasserstein, S. (1995). What do children worry about? Worries and their relation to anxiety. *Child Development, 66*, 671-686.
doi:10.1111/j.1467-8624.1995.tb00897.x
- Treffers, D. A. F. (2002). De diagnostische validiteit van angststoornissen bij kinderen en adolescenten. *Kind en adolescent, 23* (4), 137-145.
- Verstraete, B., Maes, L., & Hublet, A. (2008). Het sociaal wenselijk antwoorden bij adolescentenenquêtes. Gevonden op 22 mei 2015 van
<http://www.opleidingjgz.be/eindwerken/bestanden/eindwerk%2520B%2520Verstraet.pdf+%&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl>
- Wijsbroek, S. A. M., Hale, W. W., Raaijmakers, Q. A. W., & Muris, P. (2005). Psychometrische eigenschappen van de Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED) in een Nederlandse adolescentenpopulatie. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie, 60*, 129-138.